

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

V red devane od *Dr. Janeza Bleiweisa.*

Tečaj VII.

V sredo 6. rožnika (junija) 1849.

List 23.

Povabilo na naročbo druge polovice létašnjih Novíc.

Prihodnji mesec se začne druga polovica létašnjiga tečaja Novíc. Kdor jih dobivati želi, naj se naroči berž ko more še ta mesec na-nje, de jih bo prihodnji mesec poredama dobivati mogel. Pollétno plačilo za „Novíce“ in vse „Doklade“ skupej, če se vsak teden po pošti dobivajo, je 1 gold. in 20 kraje. — sicer pa le 1 gold. Vsaka cesarska pošta prejema naročilo in denar; sicer se pa zna tudi naročivni denar v Ljubljano na vredništvo Novíc poslati in po novih postavah ni treba zató nič poštníne odrajtati, ako se na pisma od zunej zapiše: *Na vredništvo Novíc v Ljubljani, z naročivnim denarjem 1 gold — 1 gold. in 20 kraje.*

Namén in obsežek Novíc sta bravcam dobro znana, in bosta ravno taka tudi prihodnjič ostala. Tudi „Novičar“ bo, kakor dosihmal, vsak teden svojim bravcam oznanoval, kar se imenitniga po svetu godí. „Novičar“ si je, kakor z veseljem od mnogih strani slišimo, veliko prijatlov pridobil, in kér mende ne bo novíc zmanjkalo, si jih bo prizadeval še vedno več pridobiti. Tù in tam slišimo sicer kteriga govoriti: čmu je kmetu treba tega vediti? Mi pa pravimo, kdor takó govori, je sovražnik in zatiravec vstavne svobode, ki želi, de bi kmet vedno to ostal, kar je poprej bil, neveden in neomikan človek. Res je sicer, de so avstrijske ljudstva sploh premalo pripravljene za vstavno vlado — pa kaj boljšiga se človek kmalo navadi. In jeli so one tega krive? In če malo pripravljenih še zdej ne bomo podučili v mnogih rečéh, kaj pa bo? Se vé, de se v šolah mora podlaga postaviti; pa časi so prečudni in presilni, de bi mógli odrašene ljudi brez poduka pustiti in le od otrók, ki bojo še le v šolo hoditi začeli, praviga vstavniga obnašanja pričakovati.

Če so že ljudje v gospóskih suknjah nepripravljeni stopili v vstavni čas, kdo bo kmetu za zlo vzela, ako se okorno obnaša! Podučimo ga, razjasnimo mu eno in drugo reč, ktere zdej ravno tako potrebuje, kakor zernja za setev — in bistra glava Slovincov bo počasi saj poglavitniši reči zapopadla, kterih ji je vediti potreba v versti vstavnih državljanov.

Kdor postave zapopade in njih cilj in konec dobro previdi, jih tolikanj bolj spoštuje; iz poštovanja postav, izvira red in mir; iz miru pa sledi pridno in veselo kmetovanje; obertnija in kupčija cvetè, in vednost in omikanost se širi po svetu v miru živečim. Punt pa in vojska pokončata njive in travnike, mesta in vasi!

Novíce so nalogo na-se vzéle kmetijstvo in obertnijstvo učiti, zraven tega pa tudi sploh za omíko slovenskiga naroda skrbeti, kér brez zadnjiga se ne more prvo v sedanjih časih tečno zgoditi — in tega vodila se bojo tudi prihodnjič zvesto deržale.

Druziga nimajo svojim bravcam v nastopu druge polovice Novíc povedati, kakor še to, de ji bo imenitna doklada, nar menj prva tretjina poslovenjene „Neveste Misinske“ priložena, ki so jo nam slavni Koseski za doklado Novíc blagovoljno podali.

Vredništvo.

Zdihljeji po miru.

○ groza vojske! ki s' jo človek stvari,
Sodnik krivični ti človeškiga prepíra,
Izvir nesreče, ki človeka kvári,
De v zmoti strašni roda rod zatíra —
Kadaj nesrečni svet boš zapustila?
Kadaj nikoli site želje boš vkrotila?

In človek zmamljen v niski visokosti
Kadaj boš spoznal, sreča de človeka
U miru le in lepi je zložnosti!
Kadaj, o človek! boš častil človeka?
Kadaj v prepirih bo ljubezin míla
Ko zveste proste brate nas vodila?

J. Št.

Kmetijski poduki.

Vsak kónj potrebuje dobriga hlapca, in vsaka njiva dobriga gospodarja.

Kdor svojo kmetijo zanemari, zgubi nar menj tretji del svojih dohodkov, in kadar jo prodá, polovico tega, kar bi bil sicer za-njo skupil.

Ako svoje otroke ljubiš, skerbno obdeluj svojo kmetijo.
Dobra gospodinja je zlatiga denarja vredna.

Le kadar imaš kak opravke, pojdi v mesto in na somenj; tudi brez tebe se na somnji postopačev, pijancov in razsajavcov ne manjka.

Kader te domá ni, takrat nič ne delaš, drugod denar zapravljaš, domá pa delo zastaja; to je hujši, kot de bi sveča na obéh koncih goréla.

Pervi prišparek je prvi dobiček; nisi si zmirej dobička gotov; kar pa si prišparaš, to je gotovo.

Skerbi, de se nikjer ne nar manjši reč ne pogubi, ktera je ljudém, živini ali njivi v prid.

Ena pest slame, da dve pestí gnojá, in ta eno pest žita.

Shrani vsako reč na njenim mestu; shrani svoje orodje dobro; sonce in dež jih poškodovata, in les, železo, delo in denar ti gré po tem iz rok.

Navadi svoje otroke, de vse zapirajo in nič ne pusté križem ležati.

Ne terpi pri hiši žganja; žganje je gotov strup.

Dobro ôrji, dobro gnôji, prevračaj zemljo, in dober gospodár boš; pa skerbi tudi za svojo zemljo, kakor za svojo živino, de ji preveč ne naložiš.

Kdor iz svoje njive vso moč izleče, sprazne tudi svojo mošnjo.

Ne ôrji težke zemlje, kadar je mokra; lahke pa ne, kader je suha.

Njiva se ne da dobro obdelati brez dobriga drevésa (pluga) in brez širokiga lemeža, ki koreníne poreže.

Hočeš žito pridelati, napravi si senožeti ali travnike.

Kar je jéd (hrana) človeku, to so senožeti njivi; senožeti okrepčajo njivo, če je opešala, jo oživijo, če je obnemôgla, in jo sčistijo, če se je plevél zarasel.

Ni je zemlje, ki bi se ne dala na eno ali drugo vižo v senožet spreobrniti. Senožeti redijo živino, živina da gnoj, gnoj da žito.

Iz postav za ohranjenje gojzdov od cesarice Marije Terezije danih. *)

Skušnja že od nekde uči, desiravno so gojzdje deželam velik dar, kateri se nikoli nobeni deželi in nobenimu človeku ne da nadomestiti, de ljudjé vender le za ohranjenje gojzdov vse premalo skerbé, jih čeznemoč in brez oskerbnosti zatirajo, drevésa svojovoljno sékajo, mladih dervés ne varvajo, in clo tudi gojzde zatirajo ter polja in travnike iz njih narejajo; s tem se deželi tolika škoda godí, de bo sčasama, ako se to ne odverne, in z gojzdi bolj varčno ne ravná, ter za podrasleke ne skerbí, v celi deželi pomanjkanje derv in lesá vstalo.

De se to odverne, smo Mi z matersko skerbjo milostivo sklenili, Svojimu zgorej imenovanimu Krajskimu vojvodstvu gojzdno naredbo dati, po kateri se bo vsak, kdor ima gojzde, posebno fužine in lastínci gojzdov na Karstu, Pojki in v Istrii, kar gojzde zadéne, vprihodno ravnal.

*) Iz dvojniga naména ponatisnemo pričijoče gojzdne postave (Waldornung), ki jih je cesarica Marija Terezija v létu 1771 na znanje dala. Pervič: je v njih toliko lepih in koristnih podukov v gojzdni réji, de zaslužijo sploh znani biti vsim kmetovavcam. Drugič: naj bojo slovenskim predstavljavcam izgled, kakó naj bi se iz nemškiga v slovensko prestavljalo, de je prestava v duhu narodoviga jezika in de je lahko umljíva. Radi bi tudi izvirno nemško besedo (deutschen Urtext) pristavili, de bi neverni Tomaži vidili, kakó čisto in gladko je tekel slovenski jezik že v létu 1771 memo nemškiga! — pa bi nam to preveč prostora vzelo; torej damo le en kosček za pokušnjo in sicer začetek tega stavka, ki se takóle glasi: »Es hat die Erfahrung zeit-hero gelehret, dass ohnerachtet die Waldungen, als ein grosses Kleinod eines Landes anzusehen kommen, welche kein Land noch Mensch entrathen kann, hierauf danoch zu derenselben Erhaltung die wenigste Aufmerksamkeit getragen, sondern derley Waldungen theils unwirthschaftlich über ihre Kräften, und nicht Waldmännisch angegriffen, theils wegen willkührlicher Hin- und Wiederhackung der 2. Widerwachs des jungen Holzes nicht verschonet, ja gar ausgerottet, und zu Feldern, und Wiesen angeleget, ein folglich so viele Unwirthschaften begangen worden, dass, wann nicht hierin-fals Ziel, und Maass, mithin eine bessere Ordnung, wie die vorhandene Wälder mit guter Wirthschaft anzugreifen, und der Nachwachs wiederum beförderlich nachzuziehlen gesetzt werde, endlich mit der Zeit ein allgemeiner Holzmangel im ganzen Lande entstehen dürfte. — Vsak bo že iz tega maliga lahko presodil ceno in prednost poslovenjeniga stavka. Vredništvo.

Ta Naša gojzdna narédba nima tega naména, gosposkam njih pravico pomanjšati, po kateri svoje podložne ali tiste štrafujejo, kateri jim v njih gojzdi škodo delajo, ampak še le hočemo, de naj, kakor dozdej, gojzdne tatove ojstro imajo; tudi tiste, kateri se po gojzdnih narédbah ne zaderžé ter jim zoper delajo, naj z ječo ali tlako štrafajo, ali naj jih, kakor je bilo sicer v navadi, v temnico denejo, pa de vender to pravi gospodski zglasijo. Če se jim je pa še kaj škode storilo, naj si jo dadó verh štrafinge ne le poverniti, kar s sukacionam iztirjajo, ampak naj jih tudi v resnici permorajo, pétkrat toliko lesá, ondi kjer je nar veči pomanjkanje za les, perrediti, kolikor so lesá potratili, ali za kolikor so vikšim narédbam nasprot gojzd oškodvali, de po tem takim v svojih gojzdi več lesá perredé, in potrato lesá, ktera zmirej veči perhaja, popolnoma odvernejo.

Sosébnno je pa potrebno, de grajšaki in gosposke lépe zgléde dajejo, in tako svoje podložne k posnemaju spodbadajo in nagibajo; do grajšakov in gosposk imamo resnično upanje, de bodo Naše milostive želje gotovo spolnili, sicer imajo pa precej od kresije vikšim gosposkam zglašeni, ter po zasluženji poštrafani biti. Dvé reči je sosébnno treba v skerbi iméti, in sicer:

Pervič v dorašenih gojzdnih práv varčno sékati.

Drugič pa porasleke in mladje spet zasajevati in ohranovati, de se tedej per létu sékvi gojzd zmirej ohrani in obvaruje. Zatorej se morajo

1) Velke postave zmirej spolnovati, de se velikí in majhni gojzdje zavolj sékve prerajajo, in ako je mogoče, zmérijo, de se po tém število drevés postavi, koliko se jih smé vsako léto za domačijo ali za prodaj posékati, de med tem mlado drévje podraša in k sékvi doraste.

2) Je sosébnno tréba véditi, de hrast (Eiche) bliz 200 lét raste, bukuv (Buche), preden je za sék, na práv dobri zemlji 120, na slabi pa 150 lét, hoja (Tanne), smréka (Fichte) in borovec (Kiefer), kakor tudi mecesen (Lerche) 80, tudi 100 lét, trepótec (Aspen), lipa (Linde) in rušten (Rüsten) 30, tudi 40 lét, breza (Birken) v mokroti 30, na hribu pa 40 ali 50 lét, vërba (Weiden) in rakíta (Felber) 20 ali 30 lét, in pa jelša (Erle) 40 tudi 50 lét, preden doraste.

(Dalje sledi.)

Dva opomína kmetovavcam v sedanjim polétnim času.

I. Kmetovavec je zemlji izročil sad, in zaupljivo pričakuje bogate žetve. Ali — huda ura pride, in ko bi trenil, dostikrat toča pokončá vës up, vse pričakovanje. Novíce so že večkrat opominovale, de naj se polje zavaruje pri asekuraciji zoper poškodovanje toče. V Novicah 1846. léta je k 17. listu priložena doklada Teržaške asekuracije (Azienda assicuratrice), ktera zavaruje polje, verte in nograde, in ktera ima skorej po vsih mestih in terjih naših krajev svoje opravnike, ki zapišejo vsaciga, ki svoje zemljiše zavarovati hoče, v to asekuracijo. Čeravno ne moremo vošila zamolčati, de bi bilo dobro, ako bi plačilo v to asekuracijo nižji bilo, in de bi se prihodnjič v vsaki deželi posebna asekuracija napravila, v ktero bi se mógel vsak kmetovavec zapisati, kër bi bilo potem enimu le kaj maliga plačati — je vunder ta Teržaška asekuracija sedaj nar boljši asekuracija zoper poljsko škodo. Kmetovavci, poslužite se je!

II. Vročina poléti napravi veliko človeških in živinskih bolezin, in posebno so možgani, ki se vnamejo, jetra, ktere žole spačijo, de zlatenica (nišarba) in žolčna vročinska bolezin vstanete, in pa kri, ktera se spridi, de gostejši in černa postane. Vse te